

БОЖЫМ ШЛЯХАМ

1974

Кастрычнік-
Лістапад-
Сінежань

Год XXII
№ 4 (142)

ЗЪМЕСТ:

IV-ы СУСЬВЕТНЫ СЫНОД БІСКУПАЎ • ДОБРАЯ НАВІНА (КАТЭХЭЗЫ) • ЛЁС ПОНІКАЎ СТАР. БЕЛ. ПІСЬМЕНСТВА • З ЦАРКОЎНАГА ЖЫЦЬЦЯ • З БЕЛАРУСКАГА ЖЫЦЬЦЯ • НА КНІЖНАЙ ПАЛІЦЫ • КНІГІ СКАРЫНЫ Ў ЗАКАРПАЦЬЦІ • ДЗЕЛЯ ІІКАВАСЬЦІ і НАВУКІ • ДЛЯ РАЗВАГІ НАШЫХ ЧЫТАЧОЎ.

ПАДПІСКА «БОЖЫМ ШЛЯХАМ» НА 1974 г.:

У Задзіночаных Штатах Амэрыкі — 3 даляры.
У Вялікабрытаніі — £ 1-00.
У іншых краінах у суме раўнаважнай £ 1-00.

ЧАСАПІС МОЖНА ЗАКАЗЫВАЦЬ:

У Задзіночаных Штатах:

Mr. Antony Bielenis, 3006 Logan Blvd, Chicago, Ill.
60647, USA.

Mr. B. Danilovich, 303 Hovard Str., New Brunswik,
New Jersey, USA.

Mr. Ch. Najdziuk, 833 N. Coronado Str., Los Angeles,
Calif., USA.

Mrs. J. Kachanovska, 8 St. Mark's Pl., New York,
N. Y., USA.

У Канадзе:

Mr. Pituška, 116 Grand Ave., Toronto, Ont. 560,
Canada.

Матар'ялы прызначаныя да друку ў нашым часапісе слаць на адрес:

Rev. F. Žurnia, MARIAN HOUSE,
HOLDEN AVENUE, LONDON, N. 12, 8 HY.,
Gt. Britain.

УВАГА: Адрес просім пісаць з усімі знакамі — N. 12, азначае North , а не нумар.

ON GOD'S HIGHWAY

Year XXII October—November—December № 4 (142)
1974

MARIAN HOUSE, HOLDEN AVE.,
LONDON, N. 12, 8 HY., ENGLAND

БОЖЫМ ШЛЯХАМ

ГОД XXII

КАСТРЫЧНІК—ЛІСТАПАД—СЪНЕЖАНЬ

№ 4 (142)

СУПРАЦОЎНІКАМ ЧЫТАЧАМ НА ЧУЖЫНЕ І НА БАЦЬКАЎШЧЫНЕ
КАЛЯДНЯ І НА ВАГODНЯ ПРЫВІТАНЬНІ І ПАЖАДАНЬНІ.

ХРЫСТОС НАРАДЗІЎСЯ — ЯГО СЛАЎЦЕ.

IV-ы Сусъветны Сынод Біскупаў

Найважнейшым здарэньнем апошняга часу ў жыцці Царквы — спадзяймся і съвету — быў Сынод Біскупаў, які адбыўся ў Рыме у часе ад 27 верасьня да 27 кастрычніка 1974 г. Папа назваў яго тістарычнай падзеяй. Тэмай Сыноду была эвангелізацыя сучаснага съвету. У Сынодзе прыймалі удзел калія 200 Герархаў з розных краінаў. Ад Усходніх Цэркваў учаснічылі Патрыярхі і Вышэйшыя Архібіскупы, а ад Заходніх прадстаўнікі паасобных Біскупскіх Канферэнцыяў, кардыналы, якія стала працуяць у рымскай Куры; прадстаўнікі ад арганізацый генэральных Суперыёраў (Старшынь) розных законаў. Сярод Біскупаў былі таксама в Літві і Латвіі. Быў запрошаны на Сынод як пачесны госьць Др. Поттэр, прадстаўнік Сусъветнай Рады Працэстанцкіх і Праваслаўных Цэркваў, які зрабіў для Айцоў Сыноду даклад на тэму: «Эвангелізацыя сучаснага съвету».

Як праводзілася праца?

У працы Сыноду можна адрозніць два этапы. На першым этапе прадстаўнікі паасобных кантынентаў або краінаў пайнфармавалі прысутных аб стане, умовах і цяжкасцях эвангелізацыі на сваіх тэрыторыях. Пасля вялася дыскусія. Гэта была вельмі важная і цікавая часць усей працы. Яна паказала рэчаісны стан сучаснай эвангелізацыі і выявіла значэньне краёвых Біскупскіх Канферэнцыяў, якія хутчэй і лепш пазнаюць патрэбы сваіх Цэркваў, чымсь далёкія рымскія Управы, хадзя і добра зарганізаваныя.

У другой частцы працы вяліся дыскусіі багаслоўсяага характару: разважаліся праблемы сцісла звязаныя з эвангелізацыяй.

Усё гэта было карысным дзеля практычных выснаваў. Багаты матэрыял сваіх досьледаў Сынод переказаў Папе. Важнейшыя выснавы сынодальных нарадаў былі сабраныя ў адно і прагалошаныя ў асобнай дэкларацыі.

Важнейшая выснава адносна эвангелізацыі.

Перш трэба добра уціміць, што такое ёсьць эвангелізацыя? Гэта дзейнасць абв'яшчання Хрыста, Ягонай добрай навіны — Эвангельля; гэта съведчанье аб Ім словам і жыццём. Яна ёсьць аснаўной, сутнай місіяй і рацыяй існаванья самой Царквы, як сказаў Павал VI ў час адкрыцця Сыноду. Загад эвангелізацыі выйшаў ад самага Господа, які сказаў: «Ідзіце на ўесь съвет і навучайце ўсе народы», (Мт. 18, 18). Да выконванья яго забавязаныя ўсе ахрышчаныя, якіх — як ка-

жа Апостал Павал — падганяе любоў Хрыста і бліжніх. Усе — духоўныя і съвецкія павінны съведчыць аб Хрысьце, перадусім сваім жыццём, згодным з Эвангельлем, жывучы паводле свайго стану і выконваючи абавязкі сваіх прафесій. Гэтае съведчанье асабістым жыццём становіць фундамант усей эвангелізацыі, за чым съледуе прапаведванье Хрыста словам, апостольскай дзейнасцю, кожны паводле свайго прызвання і магчымасцяў.

Эвангельле мае быць обвяшчанае ўсім людзям, кожнаму народу паводле загаду Хрыста, бо Ён за ўсіх памёр, каб усіх збавіць. Найперш аднак трэба абвяшчаць Хрыста тым, якія пра Яго яшчэ ніколі ня чулі.

Моладзь і эвангелізацыя.

Сынод на яе зьвярнуў асаблівую ўвагу, бо ад яе залежыць будучыня Царквы і хрысьціянства, ёй імкнунца заваладаць розныя ідэалёгіі, часта праціўныя Хрысту.

Ня толькі патрэба абвяшчаць Хрыста моладзі, але яна сама павінна таксама улучыцца ў эвангелізацыю, ў апостальскую працу, асабліва сярод моладзі. Царква павінна дапамагчы ей у гэтым кірунку праз узгадаванье.

Святы Дух і яго роля ў эвангелізацыі.

Эвангелізацыя ня ёсьць працай самых толькі людзей. У першую чаргу прадоўжвае яе сам Госпад Ісус Христос у сваій Царкве праз съятога Духа. Хрысьціяне — члены містычнага Христовага цела, якім ёсьць Царква, зъяўляючыся толькі прыладай, інструментам Съятога Духа. Ён праз іх съведчыць аб Хрысьце, стварае суладнасць у іхнай апостольской працы і падпарадковае яе царкоўнай герархіі, якой Сам кіруе праз Галаву Царквы. Эвангелізацыя гэта і ёсьць упаратаваная супраца людзей са съятым Духам. Тому ёсьць неабходным, каб усе члены Царквы: духоўныя і съвецкія былі зь Ім у цеснай лучнасці. Гэта вымагае малітвы, разважання ў аб Божым слове, якім маюць жывіцца самі і абвяшчаць яго съвету. Сувязь са съятым Духам мае прывесці хрысьціян да ўсіх членіў Царквы, да братэрскай супрацы і да паслушанства Галаве Царквы ў эвангелізацыі.

Патрэба безупыннага адраджэння.

Эвангелізацыя вядзеца перадусім двумя спосабамі: абвяшчаньнем Божага Слова, г. зн. апостольской дзейнасцю і съведчаньнем аб Хрысьце асабістым хрысьціянскім жыццём. Гэта апошняе ёсьць душой і фундамантам эвангелізацыі, бо яно так было заўсёды, а для

сучаснага чалавека гэта ёсьць асабліва важным, каб бачыць Хрыста не ў славах, а на дзеле ў жыцьці хрысьціян. Таму патрэба ўсьцяж духоўна адраджацца, інакш кажучы — не грашыць і жыцьцё сваё падпараткаваць съвятому Эвангельлю. Сынод мае надзею, што цянерашні съвяты Год спрычыніца да духовага адраджэння Царквы і прыгатовіць яшчэ лепш да эвангелізацыі.

Сучасныя умовы эвангелізацыі.

Кожная эпоха стварае свае асаблівия ўмовы для распаўсядженання Божага валадарства на зямлі. То самае можна наглядаць і сяньня. Існуюць спрыяльныя і варожыя умовы.

Спрыяльныя умовы. Перадусім трэба да іх залічыць пачуцьцё салідарнасці між людзьмі, якое ўсьцяж узрастает. Да гэтага дапамагае дзякуючы сучаснай тэхніцы вельмі развітая камунікацыя; сьродкі масавага пераказу думкі, як радыё, тэлевізія, прэса. Лучачы людзей таксама супольныя праблемы, эканамічныя і палітычныя цяжкасці, адноўліванне для ўсіх небяспечных сусветных катаклізмі, як зямлятрусы, заразныя хваробы, паводкі. Усе яны вымагаюць злучаных натугаў, каб ад іх забяспечыцца ці перамагчы. Гэтыя ўмовы спрыяюць эвангелізацыі, бо ж яна найбольш лучыць людзей несъмяротнай ідэяй братэрства і Божага усынаўлення. Бог ёсьць бацькам для ўсіх і дапаможным ва ўсіх цяжкасцях.

А сьродкі масавай камунікацыі вельмі-ж дапамагаюць у пашырэнні эвангелізацыі, толькі, нажаль, ня ўсюды можна імі адноўліваць іх сінод карыстацца.

Перашкоды эвангелізацыі.

Сынод не забыўся пра старыя перашкоды, да якіх перадусім трэба залічыць падзел Хрыстовай Царквы на розныя вызнанні; і дасьледваў аднак і новыя, якія ўзыніклі ў нашу пору. Да іх належаць: сэкулярызм, атэізм, рэлігійны прасьлед і іншыя.

Сэкулярызм або ляіцызм імкнецца да поўнай дэхрыстыянізацыі вонкавага жыцьця вернікаў у кожнай яго галіне: будзь гэта навука, грамадзкае жыцьце, разрыўкі, радыё, тэлевізія, кіно ці прэса. З усяго таго, з чым чалавек мае дачыненіе ў штодзённым жыцьці, выкідаецца ўсё тое, што магло бытум прыпомніць аб яго вечным прызначэнні, аб Богу. На месцы старадаўніх хрысьціянскіх традыцый у многіх краінах узрастает неопаганізм. Сэкулярызм пранікае нават ўнутро Царквы. Святара, місіянеры, пакліканы да абвяшчання Божага Слова, ён робіць звычайнім грамадзкім, культурным або палі-

тычным дзеячом, якія гатовы, дапускаючы абузу, выкарыстаць сваё пакліканье для дачасных хуткамінаючых спраў. Сучасны сэкулярызм ёсьць вялікай небяспекай і перашкодай для эвангелізацыі. Ад яго можна нас ратаваць толькі духове адраджэнне Царквы.

Атэізм — якія праяўляеца ў разнастайных формах і ёсьць вельмі складным зьявішчам у нашых часах, асабліва, калі паўстае сур'ёзнае пытаанне пра ягоныя прычыны паўстання і пра яго праявы. Падобна як і сэкулярызм вымагае шмат студыяў і малітвы, асабліва, калі жадаем наладзіць цясьнейшую сувязь з гэтымі людзьмі, прыблізіць іх да Бога, да Ягоных поўных любві намераў адносна чалавека, а пасля абвяшчаць ім. с.в. Эвангельле.

Рэлігійны прасьлед зъяўляеца ў многіх краінах вялікай перашкодай для эвангелізацыі. На жаль і цяпер нарушэнца рэлігійная свабода праз усялякія абмежаванні Царквы ў выконванні ейных абавязкаў, прыкладам у навучанні рэлігіі, ў прыгатаванні съвтароў, ў адпраўлянні набажэнстваў. Царква пазбаўлена права мець свае друкарні, сваю прэсу, радыё г. д. Часта ўжываеца ў адносінах да Царквы гвалт і прымус да маўчання, так што вернікам не астаетца іншых сьродкаў, каб съведчыць аб Хрысьці, як толькі цярпець за Яго. Сынод выявіў глыбокое спачуванне тым, што нясучы свой крыж съведчуць аб Хрысьці. За гэта Царква заўсёды будзе ім удзячная.

Раптоўныя зъмены мэнтальнасці сучаснага чалавека, способу яго думання, пазнавання, ацэнкі рэчаіннасці шмат перашкаджаюць эвангелізацыі. Слова Божага аў'яўлення ёсьць запісаны ў старадаўніх мовах. У перакладзе Бібліі на сучасную мову ўсьцяж трэба зъяўляць увагу на сучасную мэнтальнасць, якая фармавалася на рацыяналістичным або матэрыялістичным съветаглядзе, а якая ня мае адпаведных паняццяў, якімі было выказане Божае аў'яўленне.

Апрача таго ў місійных краінах існуюць паганскія рэлігійныя паняцці, часам падобныя да хрысьціянскіх, што съведчыць аб супольным пачаткам Божым аў'яўленыні, што аднак не заўсёды дапамагае хрысьціянскаму Місіянеру. Калі зарганізаваліся новыя нацыі, якія атрымалі незалежныя дзяржавы, іхня ўрады пачалі націскаць, каб хрыстыянізм прымаў народныя звычайі, каб стаўся больш афрыканскім ці азіяцкім. Каб усё належна пагадзіць ў адно цэлае, не зъмяняючы сутнасці веры, трэба шмат такту і веды. Эвангелізацыя павінна датарнавацца да культуры кожнага народу, прыняць яго мову.

Поўнае вызваленіне чалавека.

Сынод Біскупаў шмат прысьвяціў увагі і працы пытанню поўнага вызваленіня чалавека праз эвангелізацыю. Гэтага задання Царква ніколі ня можа зрачыся, бо яно-ж ёсьць той самай місіяй Хрыста, якую Ён пераказаў Царкве. Хрыстос аб сваей місіі казаў: «Дух Господа нада мною. Таму паслаў мяне, каб абвяшчаў Эвангельле (добрую наўину) бедным; каб аздараўляў скрышаных сэрцам; каб вязнам абвяшчаў волю і съялпым аб павароце зроку; каб змучаных выпусьціць на свабоду», (Л. 4, 18).

Поўнае вызваленіне чалавека не азначае толькі ягонае ачышчэнне праз споведзь ці іншыя рэлігійныя практикі. Яно дамагаецца ад Царквы даламогі ў зынішчэнні несправядлівай грамадzkай, палітычнай, эканамічнай структуры або таго ладу, які стварылі людзі, каб іншых тримаць у духовай і фізычнай няволі. Пакрыўджаныя не жадаюць прыймаць Божага слова ад сваіх крываўдзіцеляў, або ад тых, што ёсьць абыякавыя да іхніх цярпеньняў і што не салідарызуюцца з іхнімі слушнымі імкненіямі.

Таму некаторыя жадалі-б, каб Царква ўлучылася ў змаганье за дачасны лад у съвеце, а знайшліся і такія съвтары, што самавольна прылучыліся да палітычных партыяў, поплеч зь імі павялі барацьбу, прынялі ўдзел у маніфэстацыях і наканец зусім закінулі свае съвтарскія абавязкі.

Сынод Айцоў цвердзіць, што Царква ня ёсьць абыякавай на людзкую крыўду, няволю, якую чалавек накідае чалавеку. Яна змагаецца з гэтым злом, толькі ня дзейнасцю палітычнай, але выконваючы сваю місію, а гэтай і ёсьць эвангелізацыя — абвяшчаныне Божага слова, духовое адраджэнне чалавека праз Божую ласку. З гэтым мае ісці Царква да ўсіх людзей розных пераконаńняў, каб усім вясціць збаўленіне. Таму ня можа яна лучыцца з той ці іншай групай людзей, прымаць без засцярог іхня праграмы.

Царква выконвае сваю місію, даручаную ей Богам і ў гэтым ніхто яе ня можа заступіць. Яна вызваляе чалавека з грахоў, выхоўвае яго ў духу справядлівасці, любові Бога і людзей і такім чынам праз духовую перамену чалавека пераменяе ягонае асабістасць і публічнае жыццё. Гэтак мае рашучы ўплыў на несправядліві і палітычную сістэму.

Царква выступае публічна ў абароне пакрыўджаных, называючы кожную крыўду па імені і асуджае яе. Яна адносна ўсіх выконвае свой душпастырскі абавязак. Яна вучыць, як уладзіць жыццё, каб яно стала лепшым ня толькі для адзінак, але для ўсяго грамадзянства, для дзяржавы, каб яно было згоднае з воляй і правам Божым.

Апрацавалі Ч. С. і Ф. Ж.

а. Т. Падзява

Добрая навіна

ПЕРШЫЯ ЛЮДЗІ САГРАШЫЛІ

XIII-Я КАТЭХЭЗА

Праз аднаго чалавека грэх увайшоў на съвет, — Рым. 5, 12.

Бог усынавіў чалавека — паклікаў яго да супрацоўніцтва і сужыцця з сабою. Стварыў яго разумным і свободным, каб ён уладжваў съвет і сваё жыццё згодна з воляй Божай. Чалавек ведаў, што трэба захаваць парадак, які Бог устанавіў і што трэба пільнаваць яго, каб быў захаваны («даглядаць раю» — як кажа Кніга Быцця, 2, 15), паступаць і дзейнічаць згодна з воляй Стварыцеля.

Кніга Быцця ў жывых вобразах апісвае нашчасце першых людзей (Быцця 2 і 3 раздзелы). Паводле гэтага раска-

зу Бог даў Адаму і Еве загад і зажадаў, каб яны съведама ды дабравольна Яго слухалі. Перасцярог іх, што памруць, калі Яго не паслушаюць. Праз гэту перасцярогу Бог ясна паказаў, што любіць людзей і хоча, каб іхнє шчасце было трывалае. Дзеля таго съмерць узалежніў ад свабоднага выбару самога чалавека. І чалавек сам дабравольна выбраў для сябе съмерць.

Першыя людзі не дачанілі Божае перасцярогі. Кніга гаворыць далей, што паслухаўшы злога духа яны захацелі стацца «як Бог» і выкарысталі сваю свабоду супроць воі Бога — Стварыцеля. Яны съведама аказаўліся непаслушнымі. Яны паслухалі злога духа, аб якім Хрыстос сказаў, што ён ёсьць «брахун і бацька маны» (Ян 8, 44), замест та-

го, каб паверыць Богу, які ёсьць чыстая Праўда ды ад Якога апрача добра нічога ня бачылі. Яны паставілі на першым месцы сваю волю замест Божае. Гэтым самым паказалі, што ня любяць Бога.

Далей Кніга Быцьця апісавае гэтаксама ў вобразах страшэнныя вынікі гэтага грэху. Яна гаворыць аб выгнанні першых людзей з раю, прадсказвае ім жыцьцё ў цяжкой працы ды ў пакутах.

*

Царква вучыць, што грэх першых людзей пахіснуў сужыцьцё і парваў лучнасць чалавека з Богам. Інакш кажучы, гэты грэх зьнішчыў у чалавеку надпрыроднае жыцьцё. Аслабіў таксама любоў і згоду паміж людзьмі ды пасварыў іх між сабою. Людзям нават у думку не прыходзіць, каб шукаць шчасця любячы адзін другога, бо кожны шукае шчасця ў любові да самога сябе — у сваім эгаізме. А якраз у Святой Тройцы Божыя Асобы — Айцец, Сын і Святы Дух — толькі ў гэтым і знаходзяць сваё шчасцце, бо іхняя любоў ёсьць зусім вольнай ад эгаізму. Дык і чалавек ня інакш можа знайсці сваё запраўданне шчасцце, бо Бог стварыў яго на свой образ і падабенства. Тымчасам людзі ня толькі не стараюцца любіць адзін другога, але яшчэ крываўдзяць адны другіх, або замест памагчы ў бядзе, астаюцца абыякавымі.

Трэцій шкодай, якую грэх спрычыніў чалавеку, ёсьць непарарадак у самай натуры чалавека. За кару, што чалавек не паслухаў Бога, частка матэрыяльная ягонае прыроды, супольная чалавеку з расылінамі і жывёлаю, збунтавалася супраць вышэйшай, разумнай, духовай часткі. Інакш кажучы: цела збунтавалася супраць душы. Пачуцьці, імкненыні ды нахілы ня служаць ужо разуму, а воля таксама ня можна заўладаць над імі. Наадварот, разумная чалавечая воля сама аддаецца ў няволю гэтым съляпымі сіламі. Замест сапраўднага добра, яна часта выбірае добро непраўдзіве, уяўнае.

Гэтаксама грэх зрабіў чалавече жыцьцё на съвеце цяжкім і няцікам. Замест таго, каб лёгка ўладаць съветам, рабіць яго лепшым ды вясці да Бога, чалавек робіць гэта з вялікай цяжкасцю, мучыцца, зьнемагае, цярпіць і ў канцы памірае. Бо, як кажа Апостал: «Грэх увайшоў у съвет, а праз грэх съмерць» (Рым. 5, 12). Грэх ёсьць найбольшым злом і няшчасцем для чалавека. Толькі тады чалавек можа стацца вялікім і щаслівым, калі жыве ў лучнасці з Богам і выконвае Ягоную волю. Калі-ж адварочваецца ад Бога, дык траціць сваю веліч і шчасцце, як аб гэтым сказана ў Кнізе Быцьця: «Ты зямля і ў зямлю абернешся» (Быцьця 5, 19).

У лацінскім абрэдзе Царква штогод прыпамінае гэту праўду. У сераду, ад якой пачынаецца Вялікі Пост, святар пасыпае вернікам галовы попелам, кажучы: «Помні, чалавечы, што ты ёсьць паraphно і ў паraphно ізноў пераменішся». Гэтым заклікае Царква кожнага верніка да перамены жыцьця, калі яно яшчэ неўпаратаванае.

Грэх прынёс на съвет съмерць, аднак Хрыстос перамог грэх і съмерць. Ён памірыў людзей з Богам і паміж сабою. Ён даў кожнаму чалавеку магчымасць заўладаць разумам асьвечаным верай і воляй узмоцненай Божай помачай над съляпымі, цёмнымі сіламі сваей прыроды, абяцаючы за гэта уваскращэнне. Таму святар у лацінскім абрэдзе, пасыпаячы труну памёршага зямлёй, кажа: «Ты паraphно і ў паraphно разсыпешся, аднак Госпад ажывіц цябе ў апошні дзень».

НАШ АДКАЗ БОГУ: Буду съцерагчыся граху, як найбольшага няшчасця.

ПРЫКЛАД МАЛІТВЫ: (Псалтыр 50)

Зжалься нада мною, Божа, паводле вялікага Твайго міласэрдзя дый паводле вялізнага Твайго зылітаваннія ачысьці мяне ад майго беззаконья.

Яшчэ больш аблізі мяне ад нягоднасці маей і вызвалі мяне ад віны маей.

Бо сваю нягоднасць я ведаю і грэх мой заўсёды стаіць у мяне прад вачамі.

Бо Табе толькі аднаму я саграшыў і перад Табою рабіў дрэнна, каб Ты меў поўнае права адвінавацца і асуздзіць мяне.

Бо вось у беззаконьні я пачаўся і ў граху пачала мяне мая маці. Бо Ты палюбіў праўду і з глыбіны Тваеі мудрасці Ты мяне вучыши. Акропі мяне гізопам і я буду чысты, аблізі мяне і я буду бляйшы ад сънегу.

Дай пачуць мяне радасць і вясельле і няхай усклікнусць ад радасці косьці, якія ты скрышыў.

Адвярні Сваё аблічча ад маіх грахоў і ачысьці ўсю маю неправасць. О, Божа! Ствары ўва мяне чыстае сэрца і ўзнаві ў маіх грудзях моцнага духа.

Не адкінь мяне ад Твайго аблічча і не адбрай ад мяне Твайго Свяятога Духа.

Вярні мне радасць Твайго спасення і валадарным духам узмацуй мяне.

Пакажу беззаконным Твае шляхі і нягоднікі звернуцца да Цябе.

Ратуй мяне ад крыві, Божа майго выратавання і язык мой будзе славіць Тваю справядлівасць.

Господзі, Ты адчыніш мае вусны і вусны мае будуць абвяшчаць Тваю славу.

Бо калі-б Ты зажадаў ахвяраў, я даўбы бязумоўна, аднак жэртвы спаленія агнём Табе не ў спадобу.

Ахвярай для Бога ёсьць толькі дух пакаянны, сэрцам разбітым і паніжаным Ты, Божа, не пагардзіш.

Зрабі, Божа, ласку з добрай Тваей волі Сыону, ды няхай адбудующа муры Ерузаліму.

Тады Ты прыймеш ахвяру справядлівасці, дары і жэртвы, тады на Твой аўтар паложаць цялят.

*

БОЖАЕ СЛОВА: Пажаданьне, зачашы, спараджае грэх, а зроблены грэх спараджае съмерць. (Як. 1, 15).

НАВУКА АПОШНЯГА САБОРУ: Бог стварыў чалавека справядлівым. А чалавек, да пусыці зло ўжо на пачатку гісторыі, дрэнна выкарыстаў сваю свабоду — супрацівіўся Богу і захацеў асягнуць свою мэту незалежна ад Яго. Пазнаўшы Бога, людзі не аказали Яму пашаны як Богу, але «замарочылася неразумнае іхняе сэрца і яны ахватней служылі стварэньню, чымся Стварыцелю».

Тое, што нам ведама дзяякуючы Божаму Аб'яўленыню, згаджаецца з досьледам. Бо чалавек, калі загляне ў сваё сэрца, спасцяграе, што ў ім ёсьць нахіл да злога і што сам ён патануў у шматлікім благоцьці, якое ня можа выходзіць ад добра га Стварыцеля. Не згаджаючыся часта прызнаць Бога за свой пачатак, ён разбурае належныя адносіны да сваей апошняй мэты ды таксама разбурае

ўсё сваё упараткаванае накіраваньне як да самога сябе, так і да іншых людзей і да ўсіх створаных рэчаў.

Таму чалавек ёсьць унутранна падзелены. Таму і ўсё людзкое жыццё, як індывідуальнае так і грамадзкае, выглядае быццам змаганьне і пры тым драматычнае паміж дабром і злом, паміж съятлом і цемрай. Больш таго, чалавек адкрывае, што ён ня ёсьць здольны перамагаць пасыпхова сваімі сіламі напасці злога, так што ён чуеца як быццам звязаны ланцугамі. Але сам Госпад прыйшоў, каб чалавека асвабадзіць і даць яму сілу, абнаўляючы яго ўнутранна ды выганяючы вон «вададара гэтага съвету» (Ін 12, 31), які трymаў чалавека ў няволі граху. Грэх робіць чалавека меншым, бо адводзіць яго ад асягнення пойнты.

У съявліе гэтага Аб'яўленыня знаходзіць адначасна сваё апошняе выясьненіе ўзвышаны поклік і глыбокая нядоля, якія адчувае чалавек. (Пастарадальная Канстытуцыя, 13).

*

ПЫТАНЬНЕ ДА XIII-е КАТЭХЭЗЫ:

23) Што выклікаў грэх першых людзей?

АДКАЗ: Грэх першых людзей парваў іхнюю лучнасць з Богам, парозыніў іх між сабою, разбурыў у іх унутранны лад ды съязненій на іх съмець.

A. Калубовіч

Лёс помнікаў старога беларускага пісьменства

(РУКАПІСНАГА І ДРУКАВАНАГА)

(Працяг)

Спрабы звароту ў Беларусь помнікаў беларускага пісьменства

Спрабы гэтыя пачаліся на самым золаку адраджэння беларускай дзяржавы ў 1917—18 гг. Ужо Зыезд беларусаў-вайскоўцаў Заходняга фронту, які адбываўся 18—24 кастрычніка 1917 г. у Менску, у сваёй рэзалюцыі патрабаваў, «каб усе... гістарычныя каштоўнасці, а менавіта: акты, архівы, музеі, эвакуяваныя, а таксама калі-небудзь вывезеныя із Беларусі й былого Віленскага ўніверситету, былі вернутыя назад у Беларусь». ²⁸⁷⁾ «Поўны зварот эвакуяваных у Расею гістарычных помнікаў культуры, мастацтва... павінен быць праведзены неадкладна па сканчэнні вайны», — пісала (27 кастрычніка 1917 г.) Вялікая Беларуская Рада ў сваёй адозве да беларускага народу.²⁸⁸⁾ У чэрвені 1918 г. Урад БНР звярнуўся праз свайго консула ў Маскве да расейскага савецкага ўраду із афіцыйнай просьбай звароту ў Беларусь ейных архіваў.²⁸⁹⁾ Крокі беларускага ўраду былі падтрыманыя з Вільні й Горадні. «Прэзыдыюм Беларускай Рады ў Вільні, даведаўшыся, што ў Расеі... адбываеца ліквідацыя эвакуяваных з Беларусі... культурна-пра-светных устаноў, упаўнаважыў Горадзенскі

рычных помнікаў культуры, мастацтва... павінен быць праведзены неадкладна па сканчэнні вайны», — пісала (27 кастрычніка 1917 г.) Вялікая Беларуская Рада ў сваёй адозве да беларускага народу.²⁸⁸⁾ У чэрвені 1918 г. Урад БНР звярнуўся праз свайго консула ў Маскве да расейскага савецкага ўраду із афіцыйнай просьбай звароту ў Беларусь ейных архіваў.²⁸⁹⁾ Крокі беларускага ўраду былі падтрыманыя з Вільні й Горадні. «Прэзыдыюм Беларускай Рады ў Вільні, даведаўшыся, што ў Расеі... адбываеца ліквідацыя эвакуяваных з Беларусі... культурна-пра-светных устаноў, упаўнаважыў Горадзенскі

²⁸⁷⁾ час. «Чырвоны Шлях», Петраград, № 3—4, 25. VIII. 1918 г., б. 20 (гл. таксама перадрук рэзалюцыі ў «Запісы Беларускага Інстытуту Навукі й Мастацтва, Мюнхэн, 1964 г., кнг. 3, б. 164).

²⁸⁸⁾ Ф. Турук. Белорусское движение, Москва, 1921 г., б. 97.

²⁸⁹⁾ Захват памятак старасьцевчыны і мастацтва — газ. «Гоман», Вільня, № 51/247 за 2. VII. 1918 г.

Губэрнскі Цэнтральны Камітэт злучаных грамадзянскіх арганізацый учыніц патрэбныя крокі перад расейскім і нямецкім ўладамі дзеля павароту памянутых устаноў у Беларусь і аднаўлення тут іх цэннасцяў; а таксама ўзяць на сябе ахарону і рээвакуацыю ўсіх вывезеных з нашага краю культурных цэннасцяў, гістарычных помнікаў, музэяў, архіваў...».²⁹⁰⁾ Мажліва, што ў якойсь сувязі із гэтымі заходамі хутка пасъля іх «палітычна-прававым пададзелам Беларускага аддзелу ў Камісарыяце нацыянальных спраў» у Маскве быў «апрацаваны» «праект дэкрету аб звароце помнікаў навукі, літаратуры й мастацтва, вывезеных калі-небудзь із Беларусі» «і перададзены ў Цэнтральны Беларускі Камісарыят для правядзення яго ў жыццё».²⁹¹⁾

Аднак усе гэтыя законныя стараныні беларусаў расейскі савецкі ўрад поўнасцю зыгнараваў. Тому пазней, у 1920-ых гг., просьбы звароту былі паўтораныя.

У 1925 г. рэктар Беларускага дзяржаўнага ўніверситету ў Менску праф. У. Пічэта ездзіў у тагачасную сталіцу УССР Харкаў, каб прасіць Наркамасцветы УССР вярнуць Шчорсаўскую бібліятэку ў архіў із Кіева ў Менск ня толькі дзеля таго, што бібліятэка гэтая ў архіў беларускія, у Кіеў былі эвакуяваныя часова, але яшчэ й таму, што ўласнік іхны, граф Храбтовіч, адказаў іх першаму ўніверситету, які зноў будзе адчынены ў Беларусі. Хоць Наркамасцветы УССР і запэўніў У. Пічэту ў звароце бібліятэкі ў архіву,²⁹²⁾ нажаль, гэта былі толькі слова.

17—18 студзеня 1926 г. у Менску абрадаваў 1-шы зъезд беларускіх архэолягаў і архэографаў, скліканы Інстытутам Беларускай Культуры. Абмеркаваўшы на ім прыгадваныя намі рэфэраты пра лёс помнікаў старога беларускага пісьменства, зъезд прыняў у гэтым спраде трох рэзалюцыі. У рэзалюцыі № 1, «Аб Літоўскай Мэтрыцы», было съцверджана, «што вывучэнне і распрацоўка даных аб мінулым Беларусі... немагчыма безсталага і непасрэднага карыстання Літоўскай Мэтрыкай»; а таму «Зъезд лічыць неабходным якнайхутчэй перавезыць архіўны фонд Мэтрыкі Літоўскай у БССР».²⁹³⁾ У рэзалюцыі № 2, «Аб беларускіх архіўных фондах за межамі БССР», «Зъезд пастановіў... аб звароце архіўных фондаў, што датычыцца Беларусі, як, напрыклад — дакуманты і кнігі старых

²⁹⁰⁾ Аб паварот культурных цэннасцяў — Гоман, № 51/247.

²⁹¹⁾ «Чырвоны Шлях», там-жа («Запісы...», б. 165).

²⁹²⁾ Польмя, 1925 г., № 2, б. 208.

²⁹³⁾ ІВК ПЗВАА, Рэзалюцыі, б. 5.

беларускіх архіваў, а ў тым ліку і адварваныя часткі Літоўскай Мэтрыкі, якія раскінуты і знаходзяцца цяпер у был. архіве Земляробства і землябудаўніцтва, у Ленінградскай Публічнай бібліятэцы, у был. Архэаграфічнай Камісіі, у был. архіве Галоўнага Вайсковага Штабу, у был. Архіве Міністэрства Замежных Спраў у Маскве і ў іншых архіўных установах РСФСР; а таксама і тыя архівы, якія былі эвакуяваны ў час апошняй вайны, як, напр. — архіў Віцебскі і Віленскі і іншыя архіўныя фонды». Апрача таго, «даведаўшыся, што ў архівах Польшчы знаходзіцца значны лік архіўных матар'ялаў XV—XVIII ст.ст., якія па сваім афіцыйным паходжанні належаць да старых беларускіх архіваў... Зъезд лічыць неабходным прасіць Урад БССР аб пастанове пытання аб іх звароце».²⁹⁴⁾ У рэзалюцыі № 6, «Аб звароце бібліятэк», «Зъезд пастановаўляе прасіць Інбелкульт звязніцца да ўраду з посыбай аб звароце ў БССР бібліятэк, вывезеных з Беларусі ў розныя часы»²⁹⁵⁾

Ці рабіў што ў гэтай спраде тады або калі пазней Урад БССР, публічна пра гэта нічога няведама;²⁹⁶⁾ і ніводная старая беларуская бібліятэка, архіў ці якіс пазнейшы зь іх збору у БССР дагэтуль ня вернутыя.

Ня чуваць і аб новых спробах звароту з боку АН БССР ці іншых навуковых установ.²⁹⁷⁾ Апошняя адно пачалі зьбіраць цяпер мікрафільмы й фатастаты.²⁹⁸⁾ Як выключэнне,

²⁹⁴⁾ Там-жа, бб. 5—6.

²⁹⁵⁾ Там-жа, б. 7.

²⁹⁶⁾ Ведама адваротнае: пасъля 2-ой сусьеветнай вайны працтавінкі БССР, паводле съведчання быў. дырэктара Беларускага музею ймя Я. Луцкевіча ў Вільні, адмовіліся забраць із Вільні ў БССР гэты музык, і шматлікі помнікі пісьменства з яго перайшлі ў Цэнтральную бібліятэку АН Літоўскай ССР у Вільні — ЛІМ, № 57/2518, б. 13.

²⁹⁷⁾ Часткава да гэтага магла спрычыніцца тая акалічнасць, што папярэднія руппліўцы гэтых спрабаў — дэлегаты зъезду 1926 г. былі рэпрэсаваныя. Старшыні зъезду праф. М. Доўнар-Запольскаму адразу-ж па зъездзе было дадзена да зразумення, каб ён сам неадкладна пакіну БССР, што ён і зрабіў увесені таго-ж 1926 г.; а рэшта саброў прэзыдыюму, рэфэрэнты й блізу ўсе дэлегаты гэтага першага й тымчасам адзінага ў БССР зъезду беларускіх архэографаў у 1930-ых гг. былі арыштаваныя й высланыя.

²⁹⁸⁾ Інстытутам мовазнаўства імя Я. Коласа АН БССР вядзенца «работка па адшукванню і падрыхтоўцы фотакопій і мікрафільмаў забытых і раней невядомых помнікаў старожытнай беларускай пісьменнасці: было выяўлена звыш ста старожытных твораў, якія да апошняга часу фактывна яшчэ ня былі ў навуковым ужытку» (А. Жураўскі. Гісторыя беларускай літаратурнай мовы, т. 1, Мінск, 1967 г., б. 7). Кандыдат гістарычных науک Інстытуту гісторыі АН БССР В. Мялешка ў архівах Вар-

нам ведамы толькі адзін выпадак: у 1965 г. Дзяржаўны гісторычны музэй БССР атрымаў ад жыхара г. Львова Т. Максісікі 54 дакументы XVI—XVII ст.ст. з гісторыі Слонімскага й Наваградзкага паветаў (арыгінальныя лісты й прывілеі в. кн. в. кн. Аляксандра, С. Баторага й Жыгімента Вазы).²⁹⁹⁾

**Дзе ціпер —
помнікі беларускага пісьменства
Х—XVIII ст.ст.**

Працэс пошукаў і выяўленення іх далёка не закончаны: беларускіх дасьледчыкаў тут чакае вялікая праца. Із таго-ж, што нам ведама дагэтуль, можна съцвердзіць, што пасыя столькіх выпадкаў гібелі іх у пажарах і войнах, пасыя бясконцых вывазаў і нішчэнняў, у самой Беларусі іх засталося мала, у БССР — яшчэ меней.

У Менску яны захоўваюцца ў Дзяр. бібліятэцы БССР, Фундамэнтальнай бібліятэцы АН БССР, Дзяржаўным гісторычным музэем БССР і Цэнтральным дзяржаўным гісторычным архіве БССР. Дзяржаўна бібліятэка із рукапісных кніг мае ўсяго зь дзясятак багаслужбовых і царкоўна-павучальных помнікаў перапішчыцтва XVI—XVII ст.ст.³⁰⁰⁾ ды гэтулькі-ж старадрукаў XVI ст. з друкарняў Ф. Скарыны ў Празе, Р. Хадкевіча ў Заблудаве й братоў Мамонічаў у Вільні.³⁰¹⁾ Яшчэ меней іх у Фундамэнтальнай бібліятэцы АН.³⁰²⁾ У дзяржаўным музэі ёсьць невялікая калекцыя дакументаў XVI—XVIII ст.ст., колькі рукапісных кніг і паасобныя выданыні XVI—XVIII ст.ст. з друкарняў Заблудава, Вільні, Куцейны, Магілёва, Нясьвіжу, Горадні, Палацка, Супраслья.³⁰³⁾ Большы збор дакументаў мае Цэнтральны дзяржаўны гісторычны архіў БССР, створаны ў 1963 г. із фондаў был. Цэнтральнага дзяржаўнага гісторычнага архіву БССР у Магілёве, старажытных актаў ягонага філіялу ў Горадні й Дзяржаўнага архіву Менскай вобласці (тут і ф. 694 — был. Нясьвіскага архіву, вывезенага ў 1939 г.).³⁰⁴⁾

шавы, Кракава, Пазнані й Курніка знайшоў шмат дакументаў XVI—XVIII ст.ст. з гісторыі Слуцка, Ваўкавыска, Нясьвіжу, Копысі, Магілёва, Стоўпцаў, Шклова, Валожына й інш. гарадоў і мястэчак Беларусі, дагэтуль невядомых гісторычнай навуцы. 25.000 балонак зь іх ён адабраў для мікрафільмавання (час. «Беларусь», Мінск, 1963 г., № 10, б. 25).

²⁹⁹⁾ ЛІМ, № 66/2015 за 17. VIII. 1965 г.

³⁰⁰⁾ Працы Інстытуту мовазнаўства АН БССР, вып. 4, Мінск, 1957 г., бб. 70 і 79.

³⁰¹⁾ БелСЭ, т. 2, 1970 г., б. 326.

³⁰²⁾ Там-жа, б. 328.

³⁰³⁾ Там-жа, т. 4, бб. 228—229.

³⁰⁴⁾ Невядома аднак, ці сюды перададзены ўвесел Нясьвіскі архіў. У савецкіх інфармацыйных гэты фонду Радзівілаў, які «складае амаль чатыры вагоны да-

Калекцыю дакумантаў XVI—XVIII ст.ст. і старадрукі XVII—XVIII ст.ст. із Горадзенскіх друкарняў мае Дзяржаўны гісторыка-археалагічны музэй у Горадні.³⁰⁵⁾

Непараўнана болей помнікаў старога беларускага пісьменства ў Вільні, якая пасыля I-ай сусветнай вайны была пад Польшчу, а пасыля 2-ой — у межах Літоўскай ССР. Тут рукапісныя кнігі, дакumentы й старадрукі ў беларускай, царкоўнаславянскай, лацінскай і інш. мовах сабраныя ў Цэнтральнай бібліятэцы АН Літоўскай ССР і рукапісным аддзеле Бібліятэкі Віленскага ўніверсytetu.

Зборы акадэмічнай бібліятэкі — гэта бытывы зборы Віленскай Публічнай бібліятэкі (вывезеныя ў 1915 г. у Расею й вернутыя ў 1945 г. назад), Беларускага музэю ймя Я. Луцкевіча ў Вільні (был. прыватнага збору беларускага археоляга Я. Луцкевіча, ператворанага па ягонай съмерці, у 1921 г., у грамадзкі музэй,³⁰⁶⁾ падпрацаваны ў 1940—41 гг. АН Літоўскай ССР і зусім адаптаваны ёю ў 1946 г.) і некаторых іншых невялікіх калекцыяў. Найбольш коштоўныя помнікі беларускага пісьменства гэтага кнігазбору ў наступных фондах: у першых шасці спэцыяльна пэрагамінных фондах, якія агулам маюць 1395 дакументаў (лістоў, наданніяў і прывілеяў в. кн. в. кн. Вітаўта, Аляксандра, Жыгімonta Старога, Жыгімonta Аўгуста, С. Баторага й інш.) — ф. 1 (В-і, был. Віленскай Публічнай бібліятэкі, пач. ад 1187 г.), ф. 2 (PRK, ад 1503 г.), фф. 3 і 6 (В—55 і VK, был. Віленскай капітулы, ад 1414 і 1387 гг.) і фф. 4 і 5 (PK і PK—2, г. зв. 1-ай і 2-ой калекцыі пэрагамінных дакументаў, ад XIV і XVI ст.ст.); ф. 19 (RKF), які мае 329 рукапісных кніг XI—XVIII ст.ст. был. Віленскай Публічнай бібліятэкі

кумантаў», мінеўца «фамільным» (час. «Беларусь», Мінск, 1955 г., № 9, б. 32), хоць у навуковай літаратуры за ўласна «фамільныя фонды» Нясьвіскага архіву ўважаеца толькі малая ягоная частка, кучы, паводле Іконынікаў (т. 1, кніг. 2, бб. 1239—1241), із усіх 254,846 дакументаў у 1867 г. належала 14.800.

³⁰⁵⁾ БелСЭ, т. 4, б. 19.

³⁰⁶⁾ У музэі былі калекцыі беларускіх старадрукаваў XV—XVIII ст.ст. (Трыодзь каліяровая Ш. Фэоля, выданыні Ф. Скарыны й беларускіх друкарняў у Вільні, Нясьвіжы, Заблудаве, Еўі, Магілёве, Куцейне, Горадні, Палацку, Слуцку), рукапісных кніг XII—XVIII ст.ст. (Словы Хведара Студзіта з 1176 г., ілюстраваны эвангельле Жухавіцкай царквы к. Miра з XIV ст., Жыровіцкі трэбнік 1545 г., беларускі пераклады «Александры» й «Аповесы ці пра Баву» XVIII ст. і г. д.), юрыдычных актаў (пач. ад 1507 г.), срафістичных і эпіграфічных помнікаў (печаткі Палацкіх князёў Усяслава Чарадзея з XI ст. і сына ягонага Барыса з 1-ае траціны XII ст., Дарагічынскія сувінцовыя пломбы з XII—XIII ст.ст. і інш.) і г. д. — В. Глазырын. Беларускі музэй у Вільнюсе (ЛІМ, 1941 г., № 7); БелСЭ, т. 2, б. 242.

(багаслужбовых — Тураўскае эвангельле XI ст., Менскае эвангельле XIV ст. і інш.; кніг Святога Пісъма — пяцікніжжа Майсея, кнігі прарокаў, апосталы, апакаліпсы й інш.; твораў айцоў царквы — Яна Залатавуснага, Рыгора Багаслова, Ахрэма Сірына, Рыгора Даваяслова, Дарафея авы й інш.; зборнікаў мастицкай і навуковай літаратуры — чэцьці, а ў тым і Супрасльская кан. Х-пач. XI ст., пачырыкі, пралогі, палеі, хранографы й г. д.); ф. 22 (ВХ) — таксама рукапісныя кнігі был. Віленскай Публічнай бібліятэцы (Летапіс Абрамкі, ізмарагды, мінеі, трэбнікі й г. д.); ф. 21 (VB) — зборы Беларускага музею ймя Я. Луцкевіча ў Вільні, пасъля абрабавання якога ў 1944 г.³⁰⁷⁾ у ім засталося яшчэ 2.306 рукапісных адзінак перахавання — кніг, а найболей дакумантай із былых прыватных архіваў графаў Цішкевічаў (XVI—XIX ст.ст.), Касцюшкоў (1530—1906 гг.), Сапегаў (1571—1728 гг.), друкарой Мамонічаў (XVI—XVII ст.ст.), Кастрявіцкіх (1600—1837 гг.), князеў Радзівілаў (XVII—XVIII ст.ст.), актаў беларускіх манастыроў і цэркваў (1507—1854 гг.) і інш.; а таксама помнікі юрыдычнага пісьменства ў фф. 9 (BF, ад XVI ст.), 18 (B—4, был. Віленскай Публічнай бібліятэцы, ад XVI ст.), 25 (ADK, ад 1496 г.), 122 (ВМК, ад 1490 г.) і інш.

У бібліятэцы ўніверситету ёсьць к. 50 рукапісных трактатаў беларускіх філёзафаў XVII—XVIII ст.ст. у лацінскай мове,³⁰⁸⁾ колькі старадрукаў, пасобныя актавыя кнігі XVI—XVII ст.ст.³⁰⁹⁾

Але галоўныя зборы помнікаў старога беларускага пісьменства, як гэта мы ўжо часткава паказлі, знаходзіцца паза Беларусью³¹⁰⁾ — на Украіне, у Польшчы, а пераважна

³⁰⁷⁾ ЛІМ, № 57/2518, б. 13.

³⁰⁸⁾ БелСЭ, т. 4, б. 26.

³⁰⁹⁾ 450 год беларускага кнігадрукавання, АН БССР, Мінск, 1968 г., бб. 139 і 150.

³¹⁰⁾ Тут трэба дадаць, што ў был. **Рыскім гарадзіцкім архіве**, ф. 2 (цяпер — Вонкавы архіў Рыскага магістрату, ф. 2, у **Цэнтральным дзяржаўным архіве Латвійскай ССР**) захаваліся ў беларускай мове арыгіналы гандлёвых умоў і дыпламатычных лістоў XIII—XVI ст.ст. паміж Палацкам (у некалькіх — Віцебскам і Смаленскам) і немцамі Рыгі й ганзейскіх гарадоў. Паводле аднаго із публікатараў іх, А. Харашкевіч (публікатар — жанчына), толькі за апошнюю траціну XV ст. у архіве іх болей за 70 (Археограф. ежегоднік за 1965 г., Москва, 1966 г. б. 328). Невялікія калекцыі бел. старадрукаў ці паасобных рукапісаў, часта арыгінальных, унікальных ці рэдкіх, выяўленыя ў бібліятэках заходніяе й паўдённае Эўропы, куды яны ў свой час трапілі розныхімі дарогамі. Назавем тут бібліятэку **Брытанскага музею** ў **Лёндане** (British Museum), дзе ёсьць некаторыя выданні Ф. Скарыны й беларускіх друкарняў кан. XVI—XVII ст.ст. (а ў тым і Слуцкай друкарні Радзі-

ў Растаўскай. Да ўжо сказанага пра гэта застаецца дадаць, што пасъля розных (дасюleshnіх) рэарганізацыяў бібліятэк, архіваў і музеяў яны сабраныя ў наступных важнейшых украінскіх, польскіх і расейскіх сковішчах.

На Украіне: у **Кіеве** — у **Дзяржаўнай Публічнай бібліятэцы УССР** (был. Усенароднай бібліятэцы Украіны), куды ў 1924—25 гг. із Кіеўскага ўніверситету былі перададзеныя (мы ня ведаем, ці поўнасцю) Шчорсаўскія бібліятэка й архіў графаў Храбтовічаў, а ў 1927 г. — зборы Кіеўскіх духоўнай акадэміі й манастыроў,³¹¹⁾ у **Львове** — у **Дзяржаўным музеі ўкраінскага мастацтва** (дзе ёсьць беларускія рукапісы й к. 100 старадрукаў із 20 беларускіх друкарняў, сабраных у 1905—08 гг. у Беларусі дыректарам музею. І. Свяціцкім),³¹²⁾ **Бібліятэцы АН УССР** (дзе частка былых збораў бібліятэкі Асалінскіх) і **філіяле Цэнтральнага дзяржаўнага гістарычнага архіву УССР** (ф. 201 і інш.).

У Польшчы: у **Варшаве** — у **Нацыянальнай бібліятэцы** (Biblioteka Narodowa, был. Варшавская Публічная бібліятэка), дзе ў часе 2-ой сусветнай вайны згарэла большыня рацейшых збораў рукапісаў і старадрукаў, але куды перайшлі зборы графаў Красінскіх, графаў Замойскіх, злыквідаванай бібліятэкі Плярэмыскай вуніяцкай капітулы й інш.; **Галоўным архіве старажытных актаў** (Archiwum Główne Akt Dawnych, был. Каронны); у **Кракаве** — у **бібліятэцы Нацыянальнага музею** (Museum Narodowy, у былых зборах князёў Чартарыйскіх); у **Курніку** к. Пазнані — у **Бібліятэцы Польскай АН** (был. графаў Дзя-

вілаў), із унікальных кніг — беларускі буквар выданнія Віленскага праваслаўнага брацтва ў 1640 г.; **Успальскага каралеўскага ўніверситету** ў **Швэці** (Kungl. Universitets Bibliot.), якая мае экзэмпляр Статуту Вялікага княства Літоўскага рэдакцыі 1588 г., «Лексіконъ» П. Бярынды, 1653 г., Күцейна, і інш. і 5 выданніяў невядомых да 1951 г. бібліяграфій; **Аксфордзкага ўніверситету** ў **Ангельшчыне** (Bodleian Library), дзе, спаміж іншых, ёсьць 9 невядомых да 1951 г. беларускіх старадрукаў 1574—1644 гг. ды колькі помнікаў XVI—XVII ст.ст. рукапісных (арыгінал ліста С. Буднага да ангельскага рэфармацийнага дзеяча Джана Фокса з 1574 г., слоўнік XVII ст.); а таксама й бібліятэкі **Ватыкану**, был. **Каралеўскую** ў **Берліне**, **Кэмбрыйскага ўніверситету** ў **Ангельшчыне**, архібіскупа Марша ў **Дубліне**, **Нацыянальную** ў **Парыже**, **Каралеўскую** ў **Капэнгагене**, **Middle Temple** у **Лёндане**, **Landesbibliothek** у **Готе** (Gotha, Нямеччына), **пародныя** ў **Белградзе** й **Сафій** **й беларускую** **імя Ф. Скарыны** у **Лёндане**.

³¹¹⁾ Известия Академии Наук БССР, Минск, 1955 г., № 5, б. 66; Проф. д-р Н. Полонська-Васіленко. Украінська Академія Наук (Нарис історіі), ч. 1 (1918—1930), Мюнхен, 1955, бб. 91—92.

³¹²⁾ Польшчы, 1968 г., № 3, б. 250.

лынскіх³¹³⁾ і ў Пазнані — у Бібліятэцы Рачынскіх, таксама моцна ўцярпелай у часе 2-ой сусветнай вайны.

Беларускія старадруки XVI—XVIII ст.ст. ёсьць і ў Ягайлаўскай бібліятэцы ў Кракаве й бібліятэках Нацыянальнага інстытуту імя Асалінскіх Польскай АН і ўніверсітэту ўва Уроцлаве,³¹⁴ а рукапісы — у бібліятэцы Варшаўскага ўніверсітэту.³¹⁵

У Расеі: у Маскве — у Дзяржаўнай бібліятэцы СССР, у зборах был. Маскоўскай Публічнай бібліятэцы пры Румянцаўскім музеі (фф. 256 і 152) і зборах Нікіфаравых (ф. 199), І. Ціханравава (ф. 299), В. Ундовскага (ф. 310), Т. Бальшакова (ф. 37) і г. д.; бібліятэцы Дзяржаўнага гісторычнага музею СССР, у зборах был. Сынадальнай (Патрыяршай) бібліятэкі (ф. 803/70) і зборах графа А. Уварава, І. Царскага, Е. Барсава, А. Хлудава, А. Чарткова, П. Шчапава й г. д.; Цэнтральным дзяржаўным архіве старажытных актаў, у зборах кніг Літоўскай Мэтрыкі (ф. 389), был. Бібліятэкі Маскоўскай Сынадальнай друкарні (ф. 381), был. Маскоўскага Галоўнага архіву міністэрства замежных спраў (ф. 181), у ф. 1250 і інш.; у Ленінградзе — у Дзяржаўнай Публічнай бібліятэцы імя Салтыкова-Шчадрына (был. Пецярбургскай Публічнай бібліятэцы), дзе цяпер і былья зборы із помнікамі беларускага пісьменства Пецярбургской духоўнай акадэміі (ф. 573), Расейскага Археалагічнага таварыства (ф. 659), Бычковых (ф. 120), М. Пагодзіна (ф. 588), Ф. Талстога й г. д.; Бібліятэцы АН СССР (і як асобнай частцы яе — Архіве Ленінградзкага аддзелу Інстытуту гісторыі АН СССР), куды да ранейшых збораў был. Бібліятэкі Пецярбургскай АН далучаныя зборы был. Пецярбургскай Археаграфічнай камісіі (ф. 2) і інш.;

³¹³⁾ АШ, № 255; А. Мальдзіс. Тры месяцы..., б. 236.

³¹⁴⁾ Кніга, сб. 8, 1963 г., бб. 293—295.

³¹⁵⁾ Мальдзіс, там-жа, бб. 204—206.

Цэнтральным дзяржаўным гісторычным архіве (ф. 834 — был. Пецярбургскага Сыноду, і інш.) і ў Новасібірску — у Дзяржаўнай Публічнай Навуковай бібліятэцы Сібірскага аддзелу АН СССР (у вабодвых зборах М. Ціхамірава).

Найбольшыя зборы беларускіх старадрукаў сабраныя ў ваддзелах рэдкай кнігі Дзяржаўнай бібліятэкі СССР і Дзяржаўнага гісторычнага музею СССР у Маскве, Дзяржаўнай Публічнай бібліятэкі імя Салтыкова-Шчадрына ў Ленінградзе; меншыя — у Бібліятэцы АН СССР у Ленінградзе й Цэнтральным дзяржаўным архіве старажытных актаў у Маскве.

Помнікі старога беларускага пісьменства ёсьць і ў іншых сховішчах СССР — у бібліятэках Ленінградзкага³¹⁶ й Саратоўскага³¹⁷ ўніверсітетаў, у Дзяржаўным архіве Калінінскай вобласці³¹⁸ і г. д. Іх знаходзяць яшчэ цяпер так далёка ад Беларусі, як на самай поўначы Архангельскай вобласці й Комі АССР,³¹⁹ к. воз. Байкал у Бурацкай АССР³²⁰ і іншых месцах.

³¹⁶⁾ Да папярэдніх інфармацыяў дадамо: В. Н. Перетц. Украінські та беларускі стародруки в бібліотеці Ленінградскага ўніверситету — Бібліолагічні вісти, Кіев, 1924 р., чч. 1—3, бб. 168—178. У 1963—69 гг. сюды із савецкай поўначы дадаткова прывезена 15 кніг XVI—XVII ст.ст., выдадзеных у друкарнях Вільні, Магілёва, Кутейны й Заблудава (А. Х. Горфункель. Каталог кніг кирилловскай печаті 16—17 веков, Ленінград, 1970 г., №№ 5, 16, 18, 21, 23—25, 34, 37, 126, 136, 242, 243, 249 і 192).

³¹⁷⁾ Ю. Кузнецова. Украінські та беларускі віданні XVI—XVII ст.ст. у бібліотеці Саратовскага ўніверситету — Бібліолагічні вісти, 1928 р., № 1, бб. 33—38.

³¹⁸⁾ Археографіческий ежегоднік за 1960 год, 1962 г., б. 215.

³¹⁹⁾ Труды Отдела древнерусской литературы Института русской литературы АН СССР, т. 15, 1958 г., б. 408.

³²⁰⁾ Археографіческий ежегоднік за 1960 год, бб. 218 і 369.

З царкоўнага жыцця

ВЕДА АБ ЧАЛАВЕКУ ПАВІННА БЫЦЬ
УСЁБАКОВАЯ

Папа прыняў нядайна на аўдыенцыі 1500 прадстаўнікоў Міжнароднага Саюзу Фармацеўтаў, учаснікаў Міжнароднай Канферэнцыі Фармакалёгаў. У сваей прамове ён звязаў увагу, што навука аб чалавеку павінна браць пад увагу ўсе ягоныя аспекты: фізичныя і духовыя, ягоную сувязь з Богам і вечнае прызначэнне. А што датычыць съродкаў ужываных пры пачаццю людзкага жыцця або яго нішчэння,

тут навука павінна ставіць вельмі ясна справу адказнасці прыймаючых у гэтакіх выпадках людзей, асабліва бацькоў. Адказнасці — разумеецца перад Богам, Тварцом жыцця. Тому Царква не сароміцца забіраць голас у такіх сучасных набалелых праблемах, як аборт, аўтаназія, антыканцептыўная сыродкі. Папа заахвоціў вучных да далейшых студыяў і да шукальня спосабаў — згодных з Божымі правамі і з дастоінствам чалавека — адносна регулявання жыцця пры пачацьці.

СУПОЛЬНЫ ПЕРАКЛАД БІБЛІІ

Ужо гатовы пераклад Бібліі на в'єтнамскую мову. У перакладаныні Святых Кніг прыймалі уздел біблія-знаўцы розных хрысьціянскіх веравызнаньняў. Бібліяй будуць жарыстацьца каталікі, пратэстанты і англікане.

«САБОР» МОЛАДЗІ

У канцы жніўня г. г. адбыўся ў Францыі ў Тэзэ, ў экумэнічным асяродку «Супольнасць» міжнародны з'езд моладзі розных веравызнаньняў. Сабралася каля 40.000 моладзі з 129 краінаў. Царкоўныя ўлады былі таксама зацікаўленыя гэтым зъездам, таму прысутнічалі на ім Кард. Віллебрандс, др. Поттэр — сакратар Сусветнай Рады Церкваў; Мітропаліт Дамаскінос — прадстаўнік Канстантынопальскага Патрыярха; Кард. Коэніг з Вены і інш. Павал VI прыслал прывітальную тэлеграму, у якой заахвочваў уздельнікаў маліща за супакой. І запраўды «сабср» моладзі распачаўся супольнай малітвай. Таксама у дыскусіях была гутарка аб малітве, аб справядлівасці і свабодзе ў сьвete. Кіраўнік Тэзэ — гаспадар зъезду, выявіў шчырае прызнаньне для моладзі і пажадаў, каб падобныя спатканыні моладзімаглі адбывацца ў цэлым съвete.

СУСЬВЕТНАЯ РАДА ЦЭРКВАЎ

Нядайна адбылася чарговая яе канфэрэнцыя ў заходнім Берліне. У канчатковай сваёй рэзоляюцыі яна выказала сваё жаданьне і надалей супрацоўнічаць з Каталіцкай Царквой. Была прынята прапанова заснаваньня сталай мяшанай Камісіі з прадстаўнікоў Рады і Каталіцкай Царквы. Адной з метаў гэтай Камісіі ёсьць цяснейшая супраца хрысьціян між сабою.

ВЯЛІКАЯ КОЛЬКАСТЬ МОВАЎ

Біскупская Канфэрэнцыя Ўсходній Афрыкі падала да ведама, што ў чатырох краінах, менавіта ў Замбіі, Кеніі, Уганда і Танзаніі існуе аж 279 моваў і дыялектаў. Зь іх 109 маюць пераклад Бібліі.

КАТАЛІЦКАЯ ЦАРКВА У ЗЛУЧАНЫХ ШТАТАХ АМЭРЫКІ

З апошня праведзенай статыстыкі для ўжытку мясцовай Біскупскай Канфэрэнцыі маюмо наступныя дадзеныя з дзеянасці Каталіцкай Царквы. Усіх каталікоў налічваецца каля 48 мільёнаў. Розныя каталіцкія установы ўтрымліваюць 688 шпіталяў і 110 клінік, у якіх у мінулым годзе лячылася 27 мільёнаў паціентаў. Каталіцкае школьніцтва: 258 калегіяў і вышэйших інстытутаў; 17002 сярэдніх школаў і 867 пачатковых, у якіх вучылася 9,3 мільёнаў вучняў і студэнтаў, а што становіць 48% усіх моладзі. Каталіцкіх святараў налічваецца 57 000, за-

коныніцаў — 144 000, законынікаў братоў — больш 9.000. Найвялікшай кат. дыяцэзіяй ёсьць Чыкагская, якая налічвае 2,7 мільёнаў вернікаў.

ЭПІДЭМІЯ АБОРТАЎ ВА ЎСХОДНІЙ ЭЎРОПЕ І СУПРАЦЬДЗЕЯНЫНІ

Ангельскі каталіцкі тыднёвік «Дээ Таблет» (21. 9. 1974) падае некаторыя весткі аб абортах у краінах усходній Еўропы. Весткі гэтая ў сваю чаргу падало радыё ўсходній Нямеччыны. І так у Мадзяршчыне працпорцыя народзінаў і абортаў: 100 : 140. У Польшчы ў адным годзе было 300 000 абортаў, у Югаславіі — 200 000 («легальных»). У Савецкім Саюзе афіцыяльна падаецца 7,5 мільёнаў, зь якіх 15% выконваецца навонікі шпіталяў.

Аборты гэтакіх разьмераў ня могуць ня выклікаць супраціву. У Польшчы перадусім змагаюцца з гэтай маральнай хваробай Біскупы і сьвятыя. Але таксама дахтары і людзі съвецкія пачынаюць выступаць супроты. Прыкладам др. Імре Гіршэль у Мадзяршчыне, ведамы гінакалог, аборты называў зынявагай у систэме аховы здраўя. Таму і ўрады пачынаюць праўна і практычна амяжковаць аборты.

Каталіцкая Царква заўсёды бараніла жыцця зусім нявінаватых ва ўлотчыні маткі пачатых дзяцей. Апошнім часам Кангрэгация для Навукі і веры (перш называлася Св. Оффіцыюм) выдала Дэкларацыю (18. XI. 1974), у якой выясняе каталіцкае навучанье ў справе абортаў. Калісці хрысьціянскі пісьменнік Тэртуліян сказаў: «Той, хто будзе чалавекам — ужо ім ёсьць». Гэта паказвае, што незалежна ад вырашэння пытаньня: калі душа луцьца з людzkім эмбрыёнам, ці ад хвіліны пачацца ці пазней — маральны абавязак маткі ў ўсіх іншых асаб не пахісны — захаваць людзкое жыццё.

ДЗЬВЕ КАНФЭРЭНЦЫІ:

ПРАВА НА ЖЫЦЦЁ І ПАТРЭБА ХЛЕБА

Нядайна адбыліся дзьве міжнародныя канфэрэнцыі: на пачатку лістапада ў Рыме і ў палове жніўня ў Букарэшце. У абедзвюх прыймалі уздел і прадстаўнікі Апостальскага Пасаду.

На канфэрэнцыі ў Букарэшце разглядалася праблема надмернага узросту насельніцтва, асабліва важная і цяжкая справа ў краінах недараўнівых індустрыяльна. Некаторыя узделнікі налягали, каб у цэлым съвete ўвясці прымусовы кантроль народжаньняў. Прадстаўнікі недараўнівых індустрыяльна краёў гэтому супрацівіліся. Яны выказалі жаданьне большай дапамогі з боку багатых краёў. Папскі дэлегат згадзіўся на такую рэгуляцыю народзінаў, якая не была-б у супяречнасці з Божым правам і з годнасцю чалавека. Зрэшта ў першую чаргу самі бацькі павінны вырашыць ці мець дзяцей і сколькі. Ён таксама падтрымаў жаданьне бяднейшых краінаў у справе для іх дапамогі.

Канфэрэнцыя ў Рыме займалася перадусім спрабай выжывенінья съвету, а таксама з звязанымі зь ёй праблемамі павялічэння харчавых запасаў і рацыянальнага іх раздзялення. Др. Кіссынджэр у сваёй прамове звязаў увагу на факт хуткага вычэрпвання харчавых рэсурсаў у съвеце. Можа дайсьці да таго, што недахоп хлеба адчуваюць і разьвітыя краі. Ён запрапанаў, каб усе багацейшыя краіны, улучна з арабскімі, якія цяпер маюць гроши з продажы нафты, стварылі супольны фонд на пракармленне бедных. Сам запрапанаў ад імя Зл. Штатаў Амерыкі даволі значную суму на гэты фонд. Толькі некаторыя арабскія прадстаўнікі згадзіліся падтрымаваць прапанову, большасць адмовілася ад фонду, звальваючы віну за цяперашні

крызыс у харчох і за голад на заходнія індустрыйныя дзяржавы.

У выніку спрэчак быў заснаваны міжнародны фонд на закуп харчоў і на палепшанье земляробства ў небагатых краях. Таксама была створана Камісія для пракармлення съвету.

Павал VI прыняў на аўдыенцыі удзельнікаў рымскай канфэрэнцыі. Ён прыпомніў аб маральнім аваязку багатых дапамагаць бяднейшым, а таксама адзначыў, што багацтвы съвету належжаць да ўжытку ўсіх людзей. Ня можна — паводле Папы Паўла VI — эканамічна бяднейшым краінам накінучу кантролі народзінаў, бо гэта выглядала-б на нейкага роду вайну зь імі, у якой нішчылася-б насельніцтва і тады не было-б патрэбы дзяліцца з ім хлебам.

З беларускаі жыцція

З ДЗЕЙНАСЦІ СВЯТАРОЎ

Айцец др. Робэрт Тамушанскі дня 29 кастрычніка г. г. выехаў зь Лёндану ў Рым і працуе цяпер у ватыканскім радыё — беларуская сэкцыя. Кіраўніком гэтай сэкцыі ёсьць а. Архімандрый Леў.

6 лістапада 1974 выехаў на нейкі час у Злучаныя Штаты Амерыкі а. Язэп Германовіч, рэдактар нашага часопісу. (Глядзі: Да нас пішуць). Спачатку затрымаўся ён у Чыкаго. Мае намер адведаць сваякоў і прыяцеляў таксама ў іншых месцах.

24 лістапада 1974 г. адляцеў самалётам з Лёндану ў Ню Ёрк а. Александар Надсон. Гэта ёсьць ягоная першая паездка за акіян. Там ён мае шмат сяброў і знаёмых. Між іншым ёсьць запрошаны Бел. Інстытутам Навукі і Мастацтва прачытаць даклад, а таксама адведае іншыя беларускія і амерыканскія установы.

ІХ-Ы ГАДАВЫ КУРС БЕЛАРУСАВЕДЫ Ў ЛЁНДАНЕ

14 лістапада 1974 г. у залі Беларускай Бібліятэкі і Музэю імя Др. Францішка Скарны лекцыяй Біскуп Ч. Сіповіча распачаўся IX-ы з чаргі курс беларусаведы, арганізаваны Ангельска-Беларускім Таварыствам. Адчыніў курс сп. Я. Джоліф, старшыня Таварыства. На пачатку быў прыняты у сябры Таварыства праф. Робэрт Оті. Пасьля чыталаў лекцыю Біскуп Ч. Сіповіч на тэму: «Славянска-лацінскі манускрипт XVII-га ст. Літургіі Св. Яна Хрызастома». Цікавы гэты рукапіс трапіў у Бел. Бібліятэку ў Лёндане з ліцьвіці. У 1652 г. Біскуп Тодар Скуміновіч, віленскі супраган для Беларусі, падарыў яго царкве Айцеў Базыльянаў у Рыме.

Цікавым зьяўляецца рукапіс для вучоных дзеля характэрнага беларускага скорапісу, дзеля арфаграфіі вельмі «наступавай», а перадусім ён мае асаблівую вартасць для літургістаў, г. зн. для съвятараў і вучоных, якія занимаюцца гісторыяй св. Літургіі на землях В. Княства Літоўскага.

У СЯМІ БІСКУПА Ч. СІПОВІЧА

Прышла вестка з БССР, што 25 кастрычніка 1974 г. у вёсцы Дзедзіна, мёрскага раёну, памёрла Ядвіга Сіповіч, маці Біскупа, пражыўшы 84 гады. Ядвіга радзілася у вёсцы Мілашова ў 1890 годзе. Яе бацькі Антон і Марціяна (з дому Садоўская) Тычкі былі малазямельнымі сялянамі. Хадзіла ў пачатковую расейскую школу. Яе настаўнікам быў нейкі Смарыга. Пасьля служыла ў паноў Мілашаў і там навучылася кулінарнага мастацтва і польскай мовы. Бачна ад сваёй маці усвоіла іншага роду мастацтва: як ткаць прыгожыя палотны і дзяяружкі. З гэтых адна трапіла ў Бел. Лёнданскі Музэй. У 1912 г. Ядвіга Тычка вышла замуж за Вінцэса Сіповіча. У час першай вайны мелі невялікую крамку. Ядвіга мусіла цяжка працаўаць, асабліва, калі мужа розната роду армії забіралі ў падводы разам з канём і хамутом. Пасьля вайны жылі пад Польшчай, а пасьля другой сусветнай вайны ў БССР. Вінцэс Сіповіч памёр 13 сакавіка 1957 г.

Аб Сіповічах, бацькох Біскуп, трэба сказаць, што былі глыбока веруючымі хрысьціянамі і шчырымі беларусамі. У іхнія хаце былі гасці: кс. др. Ільдэфонс Бобіч (з той самай вёскі), ксяндзы беларусы Цыпрыян Лазоўскі, Міхась Борык, Язэп Гайлевіч, Язэп Германовіч і іншыя. Сюды прыходзіла «Беларуская Крыніца», якую

СЬВ. ПАМЯЦІ ЯДВІГА СІПОВІЧ
(1890—1974)

чыталася пры цымянай карасінавай лямпачы. Вёска Дзедзіна была акружаная з усіх старон польскімі асаднікамі «культуртргагамі», але яна нічуть нятолькі не апалячылася, але жонкі і дзеці асаднікаў былі змушаныя паслыўным апорам беларусаў гутарыць па-беларуску.

Калі ў 1938 г. польскія ўлады, зышоўшыя зуім з глузду, вывозілі сіламоц друйскіх сьвятароў і клерыкаў Марыянаў, тады паліцыя даку-чала і бацьком цяперашняга Біскупа. Аднойчы паліцыянт так звярнуўся да Ядвігі Сіповіч: «Якій-жа ваш сын беларус, калі вы палякі?». На гэта яна адказала: «Мы каталікі, але не палякі!».

Сыв. памяці Ядвіга Сіповіч пакінула адну дачку і чатырох сыноў. Адзін з іх у гэтым годзе абараніў навуковую працу у пазнаньскім універсытэце на ступень доктара пэдагогікі.

54-Я ЎГОДКІ СЛУЦКАГА ПАЎСТАНЬЯ

30 лістапада 1974 г. ў залі школы сыв. Кірылы Тураўскага адбылася акадэмія з нагоды 54-х угодкаў слуцкага паўстаньня, ладжаная лёнданскім аддзелам ЗБВБ. Акадэмія распачалася ка-роткай малітвай за памёршых беларускіх жаўнероў ва ўсіх войнах. Паслья сп. А. Зданковіч зрабіў даклад, у якім паказаў герайм случчакоў на фоне тагачасных падзеяў. Дзяякочы глыбейшай аналізе розных гістарычных фактаў даклад стаўся арыгінальным і цікавым. Сп. Я. Міхалюк падзяліўся з прысутнымі сваімі ўспамінамі аб кап. Сокал-Кутылоўскім. Ён таксама паведаміў аб нядайней съмерці Гарэліка, шчырага беларуса і дзейнага сябры аддзелу ЗБВБ ў Манчэстар. Усе супольна адсэпявалі: «Сыпі пад курганам тэ-рояў». Акадэмія кіраваў сп. Я. Сяўковіч, Стар-шыня лёнданскага аддзелу ЗБВБ, які падзяка-ваў усім за прыбыццё і запрасіў на гарбату.

БІСКУПУ ЧЭСЛАВУ СІПОВІЧУ СПОУНІЛАСА 60 ГАДОЎ ЖЫЦЬЦЯ

8 сінегня 1974 г. Біскупу Ч. Сіповічу, Апостальскому Візытатару Беларусаў, споўнілася 60 гадоў жыцьця. З гэтай нагоды віталі яго сябры і знаёмыя з розных старон. Галоўная Управа і лёнданскі аддзел ЗБВБ зладзілі пачэсны абед, у часе якога было сказана шмат цёплых слоў па адресу Ўладыкі.

УСІМ ТЫМ, ХТО ВІНШАВАЎ МЯНЕ З НАГОДЫ 60-ГОДЗЬДЗЕМ З ДНЯ НАРАДЖЕНЬ-
НЯ, ПЕРАСЫЛАЮ ШЧЫРУЮ ПАДЗЯКУ І ПАСТЫРСКАЕ БАГАСЛАЎЛЕНЬНЕ.

† Ч. СІПОВІЧ
Апост. Віз. Беларусаў

Пішуць да нас

Дарагія Чытачы!

Самалётам у Амэрыку адляцеў з лёнданскага лётнішча роўна а гадз. 2 п. м. Пачалі мы падымацца і аказаліся ў густой імgle. Праўда, толькі нам так здавалася, але гэта былі хмары, бо пасыльмы прабілі іх і ўзынесьліся туды, дзе панавала сонца. Тады хмары здаваліся пакрытыя сънегам, падобным да зімовага, ў якім рысаваліся розныя віды нашай беларускай зімы. Мамэнтам былі такія падманлівія, што бачыў я зарысаныя съяды саняў на дарозе разбітыя і зблутаныя ў розных напрамках. Але мы ўзносіліся звыш хмараў спажойна і маестатычна, вытрымала аж да пэўнасьці, што нясёмся сваей тэхнікай і сілай, хоць-жэ гэта была толькі магутнасць Найвышэйшага. Часамі пялёнка сущльная хмару прарывалася і нас зводзілі іншыя абразы: здавалася бачу на гарызонце прорвы-даліны, а за імі сънежныя горы і лясы, дай ізноў густая імгла закрывала увесь даляглід з маей правай стараны, калі левы бок быў заліты сонцам.

— Перайду лепши туды! — падумаў я, бо вольнае месца ў іх.

Але там так асьляпіла мяне сонца, што аж рэзала вочы. Вярнуўся назад і мусіў трymаць заплюшчаны ўзорк прац доўгія хвіліны. Ўнізу ня было відаць ні Атлянтыку й нічога больш — аж да канца падарожкы, акрамя розных канфігурацый сънегавога пад намі покрыва.

У самалёце, калі мы ўзносіліся праз хмары, я якраз адмаўляў ражанец і затрымаўся над тайнай, што Хрыстос узносіўся ў неба і тады паказаліся Апосталам два анёлы ў белым адзеніні; а ля майго месца была кухня й вышлі два кухары ў белых кіцелях і дзівye прыслужніцы (стюардэскі) адзетыя ў бел-чырвона-белую во-пратку... Па абедзе, дзеля публікі, закрылі вокны, бо ўсе зъялглі спаць на запасных месцах. Пасажыраў ня было шмат; над намі загарэліся чырвоныя агні нападабенства чырвоных языкоў над Апостоламі, калі зыйшоў на іх Св. Дух, аб чым я цяпер размышляў.

Я-ж сам адмовіўся ад яды ў дарозе, бо й Апосталы маліліся і пасыцілі перад Зялёнымі Святкамі.

Пасярод Атлянтыку самалёт добра патузаўся, а перад Амэрыкай пахіляўся ўправа-ўлеву, аднак не страшна й не трывожна. Прыляцеў у Чыкаго а гадз. 10.30, г. зн. ляцеў восем гадзін з паловай. Мяне акружылі іншыя урадоўцы і чамусыці таргаваліся, што я дамагаўся шасьці-месячнага пабыту. Я не ўступаў і яны згадзіліся. Айцец Уладзімір Тарасевіч мяне спаткаў і завёз на Фуллертон Авэню, нр. 3107. Мой гадзіннік паказваў 12 гадзіну ночы па лёнданскаму, а тут была 6 вечарам. Ужо я гаманіў тэ-

лефонам з Ч. і мадам М—ч. Я чуюся добра, толькі крыху круцілася галава.

Паклоны ўсім чытачам.

а. Я. Германовіч
Рэдактар «Б. Ш.»

Чыкага, 7 лістапада 1974.

... Як там справа з цукрам? Мабыць туга. Я з вамі за кампанію п'ю каву з малаком без цукру. Наш урад (аўстралійскі) мае Вам падарыць некалькі мараплаўаў з цукрам, толькі калі гэта будзе? Далейшая мая падарож выглядала так: затрымаўся праз паўтара тыдня ў Канадзе ў А., адтоль паехаў у Чыкага. Быў у царкве а. Тарасевіча, бачыў мазаіку Шагала, спаткаўся з суродзічамі... Два дні адгуляў у Лос Анджэлес у сп-ва В. і Ст. «Обрэтошася» наканец дома толькі з 5 далярамі! Аўстралія прывітала мяне безрабоціцай і дарагоўляй. Каляды тут будуть для многіх ня вельмі вясёлымі. — Усе кніжкі, якія я выслаў ад Вас зъявіліся «на базу» уключна з 20 эгзэмплярамі «Like Water, Like Fire».

Вельмі дзякую за кніжкі. Мая маленькая бібліятэчка узбагацілася, асабліва рэчы мастацкага характару вельмі нам тут патрэбныя для выставак у будучыні. Даражу імі як памяткаю ад Вас. Пры нагодзе дастану і перашлю Вам 2—3 сярэбраныя манэты Жыгімонта III. Іх уласнікі згадзіліся ахвяраваць іх на наш Музэй. — Дай, Божа, усім Вам здароўя, у цёплай хаце зімаваць і спатыкацца на Каляды хоць у думках. Спачы Вам, Божа, ў Вашай працы!

З шацункам і любоўю Ар-дзь і сям'я.
Сыднэй, 21 лістапада 1974.

На кніжнай паліцы

ЗАПІСЫ, нр. 12, Ню Ёрк, 1974, стр. 160. Выданыя Бел. Інстытуту Навукі і Мастацтва. — Зъмягшчае навуковыя артыкулы В. Тумаша, Я. Запрудніка, Вольгі Арэхвы, В. Кітеля, Т. Вашчuka. Падае крытычны агляд кніг А. К. Антановіча, Е. Л. Неміроўскага і інш. Асаблівую увагу прыцягвае артыкул Тодара Вашчука: «Крыж Святое Афрасіні. Дакументы і факты». У першыню падающа дакументы-акты аб забраныні Крыжа св. Эўфрасіні з Бел. Дзярж. Музэю ў Менску ды перадачы яго ў Магілёў у 1929 г.

ЗВАЖАЙ, Часапіс Беларускіх Вэтэранаў. Выдае Камітэт Сувязі Быўшых Беларускіх Вайскоўцаў. Нр. 1, лістапад 1974, Торонто. — Блізу ўвесь часапіс прысьвячаны першай сусветнай Сустрэчы Бел. Вэтэранаў у Манчэстары, якая адбылася 17—18 жніўня 1974 г.

БЕЛАРУСІКА Ў ПОЛЬСКАЙ МОВЕ

У Польшчы расьце цікаўасць да прыгожага беларускага творства. Паказваюць на гэта пераклады розных беларускіх аўтараў на польскую мову, як Брыля, Танка, Яновіча і інш. Тут успомнім толькі прыгожа аформленыя дзіве кніжкі і польскі часапіс «Поэз'я»:

Jan Huszcza, Wiersze białoruskie, Wydawnictwo Łódzkie, Łódź, 1971.

Maksim Bahdanowicz, Poezje Wybrane, Wydawnictwo Łódzkie, Łódź, 1973.

Jan Huszcza prezentuje poetów Radzieckiej Białorusi, Poezja, Wrzesień 1974, 46—60.

У першай кнізе маём пераклады 46 беларускіх паэтаў, разумееца толькі некаторых іхніх твораў, пачынаючы ад Кулалы, Коласа, Бядулі..., а канчаючы Яўгеній Янішчыц і Людмілай Забалоцкай. Цікавым ёсьць, што падаецца (стр. 261) аж 30 розных прызвішчаў перакладчыкаў з беларускай на польскую мову. Гэта съведчыць, што зацікаўленыне беларускай паэзіяй ня ёсьць нейкім выніткам здарэннем, або — як ангельцы кажуць — гоббі адной засобы. Гэтакая зьява, калі яшчэ і ня ёсьць агульна-польской, дык выглядае, што яно ідзе ў тым кірунку. Такім чынам сучасная Польшча вырозыняеца ад той перадваенны, у якой зацікаўленасць палякаў беларускай літаратурай была мінімальнай.

У кніжцы: «Выбраныя творы Максіма Багдановіча» надрукаваныя ўсе тыя самыя вершы паэта, якія знаходзяцца ў папярэдній (Верш бялоруске), апрача таго шмат дайшло новых і даволі абышырны жыцьцязіці М. Багдановіча, аўтрам якога ёсьць Ян Гушча.

У часапісе: «Поэз'я» зъмешчана пераклады семнаццаць сучасных беларускіх паэтаў, але звычайна адзін або найбольш два вершы таго самага паэта. Прыведзены ў альфабетным парадку: Арочка, Барадулін, Цьвірка, Іпатава, Янішчыц, Кірэнка, Куляшоў, Пысін, Панчанка, Русецкі, Сіпакоў, Сьвірка, Танк, Ніна Тарас, Вярцінскі, Зарыцкі, Зүёнак. (Паводле польскага альфабету). Аб кожным у канцы падаецца кароткая даведка, калі радзіўся, чым займаецца і якія выдаў творы. — Выдавецства часапісу: «Поэз'я» ў Варшаве, а друкуецца ў Лодзі ў колькасці 11 000 экз.

КНІГІ СКАРЫНЫ Ў ЗАКАРПАЦЬЦІ

Хаця ўжо няраз падавалася ў розных часопісах і газетах аб нова-знойдзеных кнігах Бібліі Францішка Скарыйны ў Закарпацьці, аднак

весткі тыя былі занадта скупымі, каб зь іх можна было даведацца: што ў запраўданасці знойдзена і ў якім стане? Крыху абышырней напісаў аб гэтым В. Л. Мікітась: Інкунабулы Францішка Скарыйны ў Закарпаці, Матэрыялы першай наўуковай канферэнцыі па вывучэнню беларуска-украінскіх літаратурных і фальклорных сувязей, Гомель, 1969, стр. 16—21. Вось між іншым што піша ўспомнены аўтар:

«Нядайна ў фондах Закарпацкага дзяржаўнага краязнаўчага музея ўдалося знайсці адзін з экземпляраў усім вядомай «Бібліі» Скарыйны, пра што ўжо паведамлялася ў прэсе і ў асобных нашых выданьнях. Гэта «Біблія» друкавалася, як вядома, у Празе на працягу 1517—1519 гадоў і мае назыву „Біблія руска, выложенна доктором Франціском Скориною из славного града Полоцька, богу ко чти ѹ людем посполитым к доброму научению”. Наш музейны экземпляр мае 148 аркушаў або 296 старонак, пераплеценых у адну кнігу з кардоннай, пакрытай скураю вокладкай. Некаторыя аркушы, на жаль, бяспледна пррапалі, а некаторыя больш або менш пашкоджаны. Пачынаецца кніга з пашкоджанай і не зусім захаванай „Книги Исуса Навіна”, якая была надрукавана ў 1518 г.; на 43 і далейших аркушах змешчана „Книга Судей”; на 89 аркушы „починаецца книга о Руфе”, якія датуюцца 1519 г. Ёсць тут, зразумела, славутыя прадмовы і пасляслоўі Скарыйны, добра захаваныя некаторыя гравюры і інш. Не маючы пад рукамі поўнага выдання „Бібліі” усіх трох гадоў (1517—1519), мы не змаглі супаставіць паўнаты і парадак брашураваньня ў закарпацкім экземпляры, хада для даследчыкаў спадчыны Скарыйны гэта вельмі важна, бо не так ужо і багата захавалася яго выданні ў Украіне і ў самой Беларусі.

Пра тое, як і калі трапіла на Закарпацце „Біблія” Ф. Скарыйны, у нас няма звестак. Так званыя „краёвыя” запісы, розныя „пробы” шыра выцвілі і іх амаль немагчыма прачытаць. У той жа час тыя старажытныя запісы з'яўляюцца краснамоўным сведчаннем таго, што кніга карысталася вялікай папулярнасцю з найстара жытнейшых часоў. Магчыма, што яе прыціпалі яшчэ ў XVI ст. правіцелі Мукачыўскай праваслаўнай (потым грэка-кatalіцкай) епархіі, якая была адзінай на тэрыторыі цяперашняга Закарпацця. У бытой бібліятэцы Мукачыўскага епіскапства, якая ў канцы XVIII ст. была перанесена ў Ужгарад і цяпер складае аснову ўніверсітэцкай бібліятэкі, знаходзіліся на захаванні рэдкасныя кірылаўскія старадрукі-інкунабулы».

Ч. С.

Дзеля цікавасьці і навукі

ЧАРЛЬ ЛІНДБЭРГ. Нарадзіўся 4. II. 1902 ў Дэтройце. 6-ці тадоў убачыў першы самалёт. Як падрастаў, дык плянаваў самому лятаць, але гэта доўгага ня ўдавалася. Пасьля ўжо ставіў сабе задачу: «Я маг-бы пераліцаець праз ажін». Ажно зъмяніў праект: «Я мушу пераліцаець ажін!» І нарэшце ў 1927 г. здолеў даканаць першага лёту: ягоны шлях быў з лётнішча Нью Ерку ў Буржэ ў Францыі — 33 гадз. 30 м. Мусіў прамкнуцца праз буру і быў адзін на білляне, аднаматорным самалёце. Уся Францыя сипявалася песьню: «Малады амэрыканец гэта зрабіў». Амэрыканскі презыдэнт надаў яму павышэнне ў чыне — з капітана на палкоўніка.

На жаль бацьку і на сорам усюму съвету кінднапэры ўкрадлі ў Ліндырга малога сынка на выкуп: заплаціў ім 50 тысяч дал., аднак сынок у бандытаў згінуў. З другім сынком выехаў у Англію на даўжэйшы час. Слава яго грымела па ўсім съвеце і за заслугі ў авіяцыі дастаў у Амэрыцы чын генэрал-маёра: нямала прычыніўся да перамогі авіяцыі ў вайне з Японіяй. Захварэў на рака крыві і памёр 24. VIII. 1974 г. на Гаваях і там пахаваны.

*

ГОЛАД. «Пецярбург-Петраград-Ленінград» падчас II-ой сусьветнай вайны акружаны немцамі, але не здабыты, перажываў найстрашнейшы

голад — ажно кралі людзей і рэзалі на мяса дый прадавалі...

Голад, бадай, самае страшнае, што чалавек можа перажываць на зямлі. У мэдышыне называюць дыстросфій-хваробай і мае 4-ы ступені. Найлепш яе вызвучылі ў Амэрыцы, самай сътай краіне... — Хочацца есьці, а няма чаго. І ў суседзяў няма, дык і ўкрасьці нельга. І голад у Ленінградзе не мае нічога падобнага з усіх часоў і краёу. Трэба мець жалезнае здароўе і моцную душу, каб устаяць перад голадам — дый усюму гораду хочацца есьці, але ўсюму гораду няма! А ў некаторых раёнах забракавала вады. Праходзяць хмарныя халодныя дні, падобныя адзін на другога, як тыя кусочки пайкавага хлеба у 125 грамаў. І гэта усё, што можна было дастаць на дзень...

Жанчыны лягчэй пераносяць голад чым мужчыны, але няма нічога страшнейшага чым грамада голодных жанчын: ня дай Божа прагнёваць іх і трапіць ім у рукі! Але лепш за усё — съмерць: І съмерць налятае з усюль: у пасьцелі, на сходах, на дварэ, у падваротні, у сталовай, але часцей на вуліцы. У 1942 г. тысячи ў дзень, а пасьля дзесяткі тысяч. Таня Савіч запісала: «Жэні пам. 25. XII. 1941 г.

Бабушка — 25. 1. 1942 г., Лёня памёр 17. III, Дзядзя Ваня — 13. IV, Дзядзя Лёша — 10. V, Мама — 13. 5. — Памерлі ўсе, асталася адна Таня...».

Гэрб — сымбалъ

Зайшліся раз у вольнай волі,
Гуляючы на чистым полі,
Гэрб царскі — птушка двухголова
І гэрб камуны — цацка нова.

СЕРП-МОЛАТ кажа: «Птах ня просты
Ты-двуухголовы, аднахвосты!»
АРОЛ сказаў: «А ты — крывуля,
Ні — зъвер, ні птушка. Ты — бядуля:
Жалезны малаток, а галава — квадрат,
Відаць, што розуму — ня шмат.
А ты — сярпок, жывот пусты,
Галоўка — малаток, пры гэтыхм два хвасты!».

СЕРП-МОЛАТ: «Гэта — гэрб народу:
Саюз звязалі мы на згоду. —
Каваць мы будзем шчасьце вечна
І жаць пишаніцу бесканечна...».

АРОЛ: «Саюз такі прамудры:
Ну, Троцкі доўгія меў кудлы,
А Ленін лысы быў як месяц
Жаль, ня было каму павесіць!

Вось Ленін з Троцкім так мудрылі,
Шах-мах, — цара ў расход пусьцілі
Дый зь генэраламі ў прыдачу —
Аж я дасюль па царстве плачу!»

СЕРП-МОЛАТ: «Звонка мы съмляёмся —
За шчасьце для народу б'ёмся:
Сям'ю мы царскую прыблілі,
Савецкі рай мы насадзілі!»

АРОЛ: «Наш цар, хоць біў людзей,
Камуна б'е іх гарачэй, —
Так глуміць, мучыць ці страляе —
Да Бога ўрай іх адпраўляе...»

СЕРП-МОЛАТ: «Гэта наша дзела —
Парадак свой вядзём мы съмела:
Па горле рэзаў Серп паноў,
А Молат ціснуў багачоў!»

АРОЛ: «Вы масу простага народу
Згубілі, маючы нагоду:
Як рэвалюцыя прышла,
Бяды ў вас расла й расла». —

СЕРП-МОЛАТ: «Скуль усё ты знаеш?
Ты шпіянаш, відаць, спрайляш...
Глядзі, як зробім скрэзъ разведку,
Пасадзім жывіа ў моцну клетку!»
На Калыму, ці на Камчатку,
Ці ў дом вар'яцкі на астаку! —

АРОЛ: «Я — птушка вольная паўсюдна:
Лавіць навінкі мне ня трудна,
Бо ваша радыё ў Маскве
Як воўк там вые ці раве».

СЕРП-МОЛАТ: «Серп ідзе ў папраўку,
Абодвым нам даюць адстаўку:
Пашлі камбайны дый машыны —
Аж хлеб загінуў з тэй прычыны!
Хрущ меў Амерыку дагнаць, —

Рэформы беглі, сама-стройкі,
Народ наш аказаўся стойкі —
Ледзь мы Хрущча змаглі прагнаць!

Цяпер (гаворым на сумленьне)
Калгасаў робім адраджэнне:
Саюз вось-вось на ўсе гатоў. —
Не праліць і сто гадоў, —
Мы запражом хоць і сто коняў,
Амерыку скрэзъ перагонім!..
Глядзі ты й багачы пабачуць, —
Сэнат і прэзыдэнт заплачуць».

*

На гэтым кончылася размова.
Сыпісаў усё я слова — ў — слова.

1. X. 1974.
Лёндан.

Вінцук Адважны

Для развагі наших чытачоў

Усе чытачы «Божым Шляхам», якія прысылаюць рэгулярна за яго падпіску, ня толькі не астаюцца ў даўгу, але прысылаюць «з коптарам». За гэта мы ім вельмі, вельмі ўдзячныя. Ёсьць аднак і такія, што зусім ня плоцяць або

вельмі рэдка. У наступным годзе ўсім тым, хто не прышле падпіскі, на жаль, будзем змушаныя наш часапіс стрымаць.

Кошты друку і разсылкі «Б. Шл.» у гадох 1968—1972 вынеслы у амерыканскай валюце: 22,717 дал. Хто не ляняцца, няхай крыху падумавае: гэту даволі значную суму трэба было сабраць з падпісчыкамі і ахвярадаўцаў! Каб не было гэтих апошніх, наша выдавецтва даўным мусіла-б спыніцца. А кошты друку і пошты ўсьцяж узрастаюць. Вось канкрэтны паказальнік: першы нумар «Б.Шл.» за 1973 г. каштаваў: 270 анг. фунтаў (1875 ням. марак); наступны каштаваў: 301 анг. ф.; ір. 3-ці — 353 анг. ф.; нумар 3-ці за 1974 г. — 2070 ням. марак.

Наш часапіс мае за сабой 22 гадкі жыцця. Было-б нам — а думасм што і нашым суродічам — жаль яго спыніць. Таму адміністрацыя «Б. Шл.» звяртаецца з гарачай просьбай да ўсіх дамагчы ей прадоўжываць выдаванье ў запроўданасці адзінага часапісу.

Дзеля пажылых гадоў а. Язэпа Гэрмановіча і дзеля яго выезду на нейкі час у Злучаныя Штаты Амерыкі, ветліва просім матер'ялы прызначаныя да друку, а таксама чэкі ці іншыя грошовыя разылкі прысылаць на адрес:

Rev. F. Żurnia,
Marian House, Holden Ave.,
London, N. 12 8HY,
Gt. Britain.

ПАПА ЯН XIII пісаў у сваім Дзённіку:

(У кожнай справе) пачынаю нанава, якобы да сюль я нічога не зрабіў — абсалютна нічога.

Не пізваліць сабе хаяцьбы й найлягчэйшай абмовы маіх таварышаў, маіх бліжніх.

Гаварыць мала, але добра.

Умець маўчаць, каб нікога ня зневажыць і пазваліць вераб'ям — няхай цьвіркаюць.

Зраблю тое, што здолею зрабіць.

Я такі як тая птушка, што сьпявае ў церніх. Крыху менш яды — позуна мне зробіць добра. Прыгожы і вартасныя гады шыбка мінаюць.

Трэба ўмець так цярпець, каб не даць знаць па сабе, што церпіш.

Колькі гэта разоў у разгоне навукі пабожнасць зыходзіць на другі плян... Бог не зважае на колькасць учынкаў, але на способ, як яны былі дакананыя.

З Ъ М Е С Т :

Ч. С. і Ф. Ж. — IV-ы сусъветны Сынод Біскупаў	2
а. Т. Падзява — Добрая навіна (XIII-я катэхэза)	4
А. Калубовіч — Лёс помнікаў стар. бел. пісьменства	6
З царкоўнага жыцьця	10
З беларускага жыцьця	12
Пішуць да нас	14
На кніжнай паліцы	14
Ч. С. — Кнігі Скарыны ў Закарпацьці	15
Дзеля цікавасці і навукі	16
Герб — Сымбалъ	16